

६) इतर प्रकल्प

१) आंतरराष्ट्रीय कृषि विकास निधी सहाय्यीत कृषि समृद्धी — समन्वयीत कृषि विकास प्रकल्प (CAIM)

पश्चिम विदर्भातील अमरावती, अकोला, बुलढाणा, वर्धा, यवतमाळ आणि वाशिम या सहा जिल्हयांमध्ये कृषि क्षेत्रात शासनामार्फत सध्या राबविण्यात येत असलेल्या सर्व योजनांमध्ये समन्वय साधून कृषि विकास साधण्याकरीता महाराष्ट्र शासन पुरस्कृत, आंतरराष्ट्रीय कृषि विकास निधी (IFAD) व सर रतन टाटा ट्रस्ट (SRTT) सहाय्यीत कृषिसमृद्धी समन्वयीत कृषि विकास प्रकल्प (CAIM) कार्यरत झाला आहे.

मा. मुख्यमंत्री, महाराष्ट्र राज्य यांनी नागपूर येथे दि. ३० डिसेंबर २००८ रोजी हिवाळी अधिवेशनात प्रकल्प घेण्याची घोषणा केली. या प्रकल्पाचे उदघाटन मा. मुख्यमंत्री, महाराष्ट्र राज्य यांच्या शुभहस्ते व मा. मंत्री, सहकार, पणन व संसदिय कार्य महाराष्ट्र राज्य यांचे अध्यक्षते खाली दि. ७ मे २०१० रोजी अमरावती येथे करण्यात आले. सदर प्रकल्प हा ८ वर्षांसाठी असेल व या प्रकल्पातुन सहा जिल्हयातील सुमारे ३ लाख कुटुंबांना व २० लाख लोकांना फायदा होणार आहे. प्रकल्प क्षेत्रातील १६१९ गावांची यासाठी निवड केली जाऊन कृषि विकास साधला जाणार आहे. या प्रकल्पाबद्दल थोड्यात माहिती देण्याचा याठिकाणी प्रयत्न केलेला आहे.

प्रकल्पाचा मुख्य उद्देश

या प्रकल्पाचा मुख्य उद्देश म्हणजे घटलेले कृषि उत्पन्न वाढविण्याच्या प्रयत्नांमध्ये योगदान देऊन, प्रकल्प क्षेत्रातील कुटुंबांचा, शाश्वत व वैविध्यपूर्ण उत्पन्नांच्या स्रोतांसह, कृषी व कृषियेत्तर उत्पन्नांच्या साधनांद्वारे विकास करणे. त्याचप्रमाणे उत्पादनातील व बाजारपेठेय जोखीमीमुळे दारिद्र्य वा नैराश्याच्या परिक्रमितीत न जाता कुटुंबांना सुस्थितीत पुनर्स्थापित करणे हा होय.

प्रकल्पाची उद्दिष्ट्ये

१. वैविध्यपूर्ण शेती आणि कृषियेत्तर उत्पन्नांच्या साधनांद्वारे कुटुंबांच्या उत्पन्नात वाढ करणे.
२. सेंद्रिय शेती व किमान निविष्टांची कंत्राटी शेती पध्दती अवलंबून कृषि विकास करणे.
३. कृषि उत्पादनांची प्राथमिक प्रक्रिया, त्यांची गुणवत्तावाढ आणि मालाची विक्री व्यवस्था इ. बाबतीत शेतकऱ्यांचा सहभाग वाढविणे.
४. सूक्ष्म-वित्तपुरवठा (Micro-Finance) आणि अतिलघु-उद्योगांद्वारे महिला सक्षमीकरण.
५. शासनाचे सर्व स्रोत आणि योजनांमध्ये समन्वय साधणे.

प्रकल्पाचे लाभार्थी

प्रकल्प क्षेत्रातील एकूण सुमारे ३ लाख कुटुंबांना व सुमारे २० लाख लोकांना या प्रकल्पाचा फायदा होणार आहे. प्रकल्पातील प्रत्येक गावातील २०० ते ३०० कुटुंबांना विविध योजनांच्या माध्यमातून लाभ मिळणार आहे. प्रामुख्याने सदरिल प्रकल्पातील खालील लाभार्थी असतील.

- दारिद्र्य रेषेखालील कुटूंब.
- अनुसूचित जाती, जमाती.
- अल्प व अत्यल्प भुधारक व भूमिहीन कुटूंब.
- ग्रामिण महिला.
- नैराश्यग्रस्त शेतकरी हे प्रमुख लाभार्थी असतील.

प्रकल्पाचे प्रमुख घटक

सदर प्रकल्पाचे विविध घटकात विभाजन करण्यात आले आहे. काही प्रमुख घटक पुढील मुद्द्यांद्वारे स्पष्ट करता येतील.

१. विविध खाजगी, सेवाभावी व शासकीय संस्थांमध्ये भागिदारी निर्मिती आणि या संस्थांचा क्षमता विकास :

यामध्ये प्रकल्प क्षेत्रातील सहा जिल्हयातील ८३५१ गावांपैकी १६१९ गावांमध्ये २० गावांचा एक गट (क्लस्टर) स्थापन करून ६४ उपप्रकल्पाची निर्मिती करणे. तसेच १६१९ गाव विकास समित्यांची निर्मिती करणे.

२. महिलांचे सक्षमीकरण आणि कुटुंबांना सुस्थितीमध्ये पुर्नस्थापित होण्याची क्षमता निर्माण करणे :

महिलांचे सक्षमीकरण करण्याच्या उद्देशाने ९००० महिला बचतगट निर्मिती करून बँकेमार्फत लघु पतपुरवठा मिळवून देणे, प्रत्येक २०० स्वयंसहाय्यता गटाकरीता एक लोक संचलीत साधन केंद्र (CMRC) असे ६४ केंद्रे स्थापन करणे. त्याचप्रमाणे १५८४०० नैराश्यग्रस्त कुटुंबांना सामाजिक व आर्थिक समुपदेशन करून महिला बचत गटातील ५००० कुटुंबांना व्यवसायाकरीता आर्थिक सहाय्य देणे.

३. उत्पादनापासून पणन व्यवस्थेपर्यंत बाजार जाळ्यांद्वारे (Market Linkage) समन्वय साधणे आणि शाश्वत शेतीला प्रोत्साहन देणे :

अ) गरीब शेतकऱ्यांच्या हिताच्या बाजार जाळ्यांची व मुल्य-साखळींची निर्मिती करणे :

- समतोल व शोषणरहित बाजारपेठ निर्मिती करणे.
- ३६०० ग्रामिण युवकांना उद्योजकीय क्षमता वृद्धी करण्यास मदत करणे.
- ६४ अॅग्री-बिझनेस क्लस्टरची निर्मिती व मुल्य साखळी निर्मिती करणे.
- ५४००० हेक्टर क्षेत्र सेंद्रीय शेती खाली आणणे.
- १००० हेक्टर क्षेत्रामध्ये पिक प्रात्यक्षीक घटकांना प्राधान्य देणे.

ब) शाश्वत शेती

- मुळ-स्थळी जलसंधारण, स्थानिक देशी गायींच्या प्रजातींचा विकास, शाश्वत / सेंद्रीय शेतीचा विकास करणे.
- १६१९ गावांमध्ये मुळ-स्थळी जलसंधारण करण्यासाठी गाव आराखडा.

- प्रत्येक गावासाठी एक असे १६१९ गावासाठी १६१९ स्वयंसेवक.
- ४०३२०० हेक्टर क्षेत्र मुळ-स्थळी जलसंधारणा खाली आणणार.
- ३६०० शेततळ्यांची निर्मिती व ३६०० कृषिपंप पुरवठा.
- २० गावांसाठी १ क्षेत्रिय कृषि अधिकारी
- ४८०० शेतकरी गटांना प्रशिक्षण.
- १८०० शेतकी शाळा.
- १० धान्य कोष बँक.
- स्थानिक देशी गार्यांच्या प्रजातींच्या विकासासाठी प्रत्येक जिल्याकरीता एक असे ६ क्षेत्रीय केंद्र व एका क्षेत्रीय केंद्रामागे १० उपक्षेत्रीय केंद्रांची निर्मिती.

क) शेती आधारित अतिलघु आणि लहान व मध्यम प्रकल्प / उद्योगांची उभारणी

- कृषिवर आधारित १५००० अतिलघु उद्योगांची उभारणी.
- पशुधनावर आधारित ५००० अतिलघु उद्योगांची उभारणी.
- ४५ लघु व मध्यम उपक्रमांची उभारणी.
- ४००० हेक्टर क्षेत्रावर आवळा, शेवगाची लागवड, संत्र्याची पुनरुजिवित करणे.
- प्रत्येक उपप्रकल्पात शेतीवर आधारित प्रक्रिया उद्योग वा व्यापार प्रकल्प निर्माण करणे.

ड) पशु - संवर्धन

- २५०० कुटुंबीयांना दुग्ध व्यवसायासाठी प्रोत्साहन.
- २५०० कुटुंबीयांना शेळी, मेंढी पालन व्यवसायासाठी क्षमता बांधणी.
- ५००० शेतकरी कुटुंबीयांना चालू योजनांमध्ये पशुसंवर्धनावर आधारित प्रकल्पा करीता अर्थसहाय्य.

वरील प्रमुख घटकांवर आधारित या प्रकल्पांतर्गत योजनांची अंमलबजावणी केली जाणार आहे.

प्रकल्पाची वित्तीय उभारणी

प्रकल्पाचा एकुण नियतव्यय रूपये ५९३.२३ कोटी आहे. यापैकी आंतरराष्ट्रीय कृषि विकास निधीचे (IFAD) कर्ज ३३.८%, राज्य शासन हिस्सा ३१.७% आंतरराष्ट्रीय कृषि विकास निधी (IFAD) अनुदान ०.८%, सर रतन टाटा ट्रस्ट (SRTT) १३.५%, बँका १२.३%, खाजगी क्षेत्र ४.९% व लाभार्थी हिस्सा ३.०% अशी भागीदारी राहणार आहे. या प्रकल्पासाठी सर रतन टाटा ट्रस्ट (SRTT) यांचे भरीव आर्थिक मदत मिळणार असून खाजगी कंपन्या, बँका, नाबार्ड तसेच नामांकित स्वयंसेवी संस्थांचा या प्रकल्पात सहभाग आहे.

प्रकल्पाची कार्यसिध्दी

- पीक उत्पादन खर्चामध्ये घट व लघुत्तम बाहय-निविष्ठा (LEISA), भूजल पातळीतील वाढीमुळे व सेंद्रीय शेतीच्या माध्यमातून २०% ते ३५% उत्पन्नवाढ करणे.
- सुमारे ४ लाख हेक्टर क्षेत्रावर मुळ-स्थळी जलसंधारणामुळे शेत जमिनीची होणारी धूप रोखणे, डि रपलेल्या पाण्यामुळे भूजल पातळीत वाढ.

एकूणच या प्रकल्पाची उभारणी वरील प्रमाणे करण्यात येऊन पश्चिम विदर्भातील अपादग्रस्त जिल्ह्यांतील कुटूंबाना याचा फार मोठया प्रमाणात फायदा होणार आहे. यासाठी समाजातील सर्वच घटकाचे मोलाचे योगदान व सहकार्य अपेक्षित आहे. प्रकल्पाच्या अधिक माहितीसाठी विभागीय आयुक्त कार्यालय, अमरावती येथे प्रकल्प व्यवस्थापन यंत्रणा गठीत असून वरील सहा जिल्ह्यांतर्गत जिल्हाधिकारी कार्यालयात जिल्हा प्रकल्प व्यवस्थापन यंत्रणेचे काम सुरू झाले आहे.

प्रकल्पाच्या आजपर्यंतची सध्यस्थिती :-

- माहे डिसेंबर २००९ पासून प्रत्यक्षात प्रकल्पाला सुरवात झालेली आहे. दि. २ ऑक्टोबर २०१० रोजी उपप्रकल्पांचे संबधित जिल्ह्यांमध्ये कामकाज सुरू झाले असून उपप्रकल्प निर्मातीस सुरुवात झाली.
- प्रथम दोन वर्षे हे प्रकल्पाचे अंमलबजावणीच्या दृष्टीने लागणा-या विविध व्यवस्थापनेची स्थापना करण्याच्या दृष्टीने आवश्यक -
  - अ. प्रकल्प व्यवस्थापन कक्ष, जिल्हा प्रकल्प व्यवस्थापन कक्ष व प्रकल्प सहाय्य कक्षातिल अधिकारी / कर्मचारी यांची नेमणूक केली.
  - ब. राज्य स्तरीय सुकाणु समिती, विभागीय प्रकल्प सुकाणु समिती व जिल्हा प्रकल्प सुकाणु समिती स्थापना करण्यात आली.
  - क. सहा जिल्ह्यामधिल ६४ उपप्रकल्पांची निर्मिती करून १६१९ गावाची निवड (२००१ नुसार शासनाच्या दारिद्र्य रेषेखालील कुटूंब यादीच्या धरतीवर तसेच नैराश्यग्रस्त शेतकरी कुटूंबाची संख्या, इ.) करण्यात आलेली आहे.
- १ फेब्रुवारी २०११ रोजी विभागीय प्रकल्प सुकाणु समितीद्वारा पहिल्या सहा सविस्तर उपप्रकल्प राबविण्यास नाहरकत प्राप्त झाले.

उपप्रकल्पाची सध्यस्थिती :-

- अ. १२२ स्वयंसेवी संस्था / खाजगी कंपनी/सहकारी संस्था इत्यादीची प्राथमिक छाननी करण्यात आली.
- ब. प्रकल्पास ६४ उपप्रकल्प राबवणे असून यामध्ये ५९ उपप्रकल्प प्रत्यक्षात अंमलबजावणी कार्य करत असून यामध्ये ४३ उपप्रकल्पाचे सविस्तर प्रकल्प अहवाल सादर केले आहेत.
- क. उर्वरित ५ उपप्रकल्प पैकी २ उपप्रकल्पास IFAD कडून ना हरकत प्राप्त होणे बाकी आहे व ३ उपप्रकल्पा करिता निवड प्रक्रीया सुरू आहे.

प्रकल्पाची वर्ष २०१३-१४ मध्ये झालेली कामे :-

- सद्यस्थितीत एकुण ५९ उपप्रकल्पांमध्ये अंमलबजावणी यंत्रणा कार्यान्वित झालेल्या आहेत.
- २५८ - गाव विकास समिती स्थापन
- २७६ गट स्थापन झालेले आहेत.
- बचतगट १०३५ स्थापन करण्यात आलेली आहेत.
- २१७६ अतिगरीब कुटुंबांना उद्युद्योगासाठी अर्थसहाय्य करण्यात आले.
- एकुण १५ मिनी दालमिल सुरु झालेल्या आहेत.
- ३० स्पार्क युनिट सुरु करण्यात आलेले आहेत.
- १४७८.४ हेक्टरवर बीबीएफ पध्दतीने पिक पेरणी करण्यात आलेली आहे.
- २००६४.३ हेक्टर वरती मुळ स्थळी जंलसंधारण करण्यात आले आहे.
- ६४७ शेततळ्याची निर्मिती झालेली आहे.
- ११५ विहीरपुनर भरण
- २५० गाव माहिती केंद्राची स्थापना करण्यात आली.
- ५४९ शेतकऱ्यांना उद्योजकीय प्रशिक्षण शेतकऱ्यांचे प्रशिक्षण पूर्ण.
- १३२०० शेतकऱ्यांसोबत विविध पिकांसाठी वेगवेगळ्या मार्केट प्लेयर सोबत जोडणी करून देऊन मार्केटलिंगेज करण्यात आलेले आहे. ७१६९.१५ हेक्टर शेतजमीनीवर विविध पिकांची लागवड करण्यात आलेली आहे.

कंत्राटी शेती - ५०४४.८ हेक्टर

- पुरुषांच्या नावाने असणाऱ्या जमीन व इतर मालकी हक्काच्या मालमत्तेवर त्याच्या पत्नीचे नाव सहहिस्सेदार म्हणुन लावणेच्या कार्यक्रमांतर्गत (Joining Ownership Campaign) ७१७ महिलांचे नाव सहहिस्सेदार म्हणुन लावण्यात आले आहे.
- ३७२५ - जैविक खत युनिटची निर्मिती
- ५०३ - घरगुती दुग्धव्यवसाय
- ८८८ - परसातील कुक्कुटपालन व्यवसाय
- १५० - शेळीपालन व्यवसाय

प्रकल्पाची आर्थिक प्रगती

(Crore)

	२००९-१०	२०१०-११	२०११-१२	२०१२-१३	२०१३-१४
ईफाड	०.२८	२.१७	३.१२	१२.४२	२५.७९
Convergence	०	०	४.९	१९.५५	३१.५७